

עלון השופטים

ע"ש השופט שמואל ברוך ז"ל

המשנה לנשיא בית המשפט העליון (בדימוס)
מישאל חשין ז"ל, (מתוך אתר הרשות השופטת)

דבר המערכת

בשבת, ו' בתשרי תשע"ו (19.9.2015), נפטר כבוד המשנה לנשיא בית המשפט העליון (בדימוס) מישאל חשין ז"ל. אלפים רבים ליוו אותו למנוחת עולמים שעל-פי בקשתו נכרתה למרגלות קברו של בנו היקר, שניאור ז"ל, שנהרג בתאונת דרכים ביוני 2010. בין הסופדים לחשין היו בני משפחה וחברים לדרך וגם נשיא המדינה ראובן ריבלין, ראש הממשלה בנימין נתניהו, נשיא בית המשפט העליון (בדימוס) מאיר שמגר ונשיאת בית המשפט העליון, כבוד השופטת מרים נאור, שאף הייתה מתמחה של חשין, עת ניהל את מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה.

להספד נשיא המדינה.

להספד נשיאת בית המשפט העליון.

כבוד השופט מישאל חשין ז"ל נולד בשנת 1936 בבירות שבלבנון, במהלך ביקור משפחתי. הוא בנם של ממלא מקום נשיא בית המשפט העליון שניאור זלמן חשין ז"ל, משופטי ההרכב הראשון של בית המשפט העליון, שהיה דור חמישי ל'בעל התניא', רבי שניאור זלמן שניאורסון מלאדי (מייסד שושלת חב"ד), ובנה של לאה לבית מרגלית, ממשפחת ריבלין הירושלמית.

חשין גדל בילדותו בתל-אביב ולמד בבית ספר "הכרמל". עם מעבר המשפחה

(תמונה ממזיאון מורשת בתי המשפט)

המערכת:

יו"ר: הנשיא דוד חשין
עורך ראשי: השופט ד"ר עמי קובו

חברי מערכת:

השופטת ד"ר איריס סורוקר
השופט רפי ארניה
השופטת תמר בר-אשר צבן

אביו, מ"מ הנשיא שניאור
זלמן חשין ז"ל

לירושלים, בשנת 1950, למד בתיכון בית הכרם (לימים - ליד"ה). בשנת 1958 סיים חשין את לימודי המשפטים בהצטיינות יתירה באוניברסיטה העברית בירושלים ומאז גם החל ללמד באוניברסיטה. את התמחותו עשה בפרקליטות מחוז ירושלים אצל סגן פרקליט המחוז, עו"ד מאיר וולנסקי ובמשרדו של עו"ד גדעון האוזנר והוסמך לעריכת דין בשנת 1960, כשבועיים לאחר פטירת אביו. במקביל להתמחותו, השלים חשין את לימודי הדוקטורט בהנחיית פרופ' גד טדסקי ובשנת 1962 הוענק לו התואר ד"ר למשפטים. עבודת הדוקטורט של חשין אף פורסמה כספר, "מיטלטלין בדין הנזיקין" (הוצאת מאגנס, 1971). שנה לאחר מכן, למד חשין ב- London School (of Economics (LSE ולאחר שובו לארץ לימד באוניברסיטה העברית דיני

קניין, עשיית עושר ולא במשפט, משפט מינהלי ומשפט בינלאומי פרטי. חשין היה שותף, יחד עם אהרן ברק ויצחק אנגלרד, לחיבור הספר "תורת הנזיקין הכללית" בעריכת פרופ' גד טדסקי (הוצאת מאגנס, מהדורה ראשונה 1968).

בשנים 1962-1968 שימש חשין סגן פרקליט המדינה ובשנת 1968 מונה למנהל מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה. בשנת 1973 מונה לתפקיד המשנה ליועץ המשפטי לממשלה וכיהן בתפקיד זה עד שנת 1978, אז פרש מהשירות הציבורי והקים משרד פרטי לעריכת דין.

הנשיא אולשן מוסר למישאל חשין את תעודת ההסמכה לעריכת דין. הטקס נערך ביום 13.1.1960 באולם מס' 1 בבית המשפט העליון במגרש הרוסים, והיה זה במהלך שלושים ימי האבל על פטירת אביו, מ"מ הנשיא, ש"ז חשין ז"ל (שנפטר ביום 29.12.1959)

בחדש ינואר 1992 מונה חשין לכהונת שופט בבית המשפט העליון ובשנת 2003 מונה ליו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת. בשנת 2005 מונה לכהונת משנה לנשיא בית המשפט העליון וכיהן בתפקיד זה עד פרישתו בשנת 2006.

כבוד המשנה לנשיא חשין נודע בסגנונו הייחודי ובכתיבתו, כתיבת אמן מיוחדת. הוא היה אמן המילים והלשון. בימים הקרובים יראה אור ספר שעליו שקד חשין עם פרופ' אביעד הכהן (שגם נמנה עם מתמחיו), שליקט וערך מבחר של אמרות ולקוטות ממשנתו - **"פֶּרֶשׁ בּוֹדֵד בְּעֵרְבוֹת הַחֶק וְהַמְשֻׁפֵּט - אִמְרוֹת וְלִקּוּטוֹת מִמְּשַׁנְתּוֹ שֶׁל מִישָׁאֵל חֲשִׁין"** (המכון למחקרי

שער הספר "פרש בודד בערבות החק והמשפוט"

חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי ומיכאל סאקר, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים, התשע"ו, 600 עמ'). הדברים המובאים בפתח הספר ונוסחו הסופי, הושלמו אך ימים בודדים טרם פטירתו של חשין.

ב"אקדמות מילין" הפותחות את הספר, כתב העורך (פרופ' אביעד הכהן), "קֶצֶרֶם של דברים: משנתו של השופט ד"ר מישאל חשין, המשנה לנשיא בית המשפט העליון, חובקת זרועות עולם. משפט ומוסר פילוסופיה וספרות, תנ"ך ומדרשי חז"ל, הלכה ואגדה, ספרות אנגלית ושירה עברית, לשון וסגנון, מוח ולב, מדע וטכנולוגיה, מנהגים ותרבות, פיקחות וחכמת חיים, כל אלה חברו להם יחדיו ליצירה עשירה, השוֹבָה את הלב ומרנינה אותו. היקפה הגדול ורבגוניותה משקפים רוחב דעת ונשמה יתירה. הקו המאפיין את משנתו של השופט חשין הוא עשיית עושר. עשיית עושר במשפט".

מישאל ז"ל ורות תבל"א חשין בטקס מינויו למשנה נשיא בית המשפט העליון, 2005
צלם: דן ביליטי (מאתר: כלכליסט)

עוד הוסיף העורך-המקדים על כתיבתו של חשין, כי "האור הרב שגנוז באוצרותיו משתקף היטב גם בלשון ובסגנון. עולם הדימויים שלו נע ונד בין עולמות, כתיבתו טבועה בחותמו המיוחד. מתוך הכתוב, ובין השורות, ניתן ללמוד על המטען התרבותי, היהודי והכללי המלווה את משנתו. באופן תדיר, עושה הוא שימוש במונחים ארמיים ולטיניים ובניבי לשון מן המקורות היהודיים, ומתוכם ובם למד אתה שאין זה רק עיטור לשוני, אלא ביטוי לעולם גדול הרבה יותר של ערכים ומטען תרבותי. מתוך משנה זו, מתוכה ובה, ניתן ללמוד גם על דרכו של חשין במשפט, שהמוח והלב חברו בו יחדיו. לצד הניתוח השכלתני, האנליטי, פותח לא אחת חשין את סגור לבו בפני הקורא,

טקס הפרישה של מישאל חשין ז"ל מבית המשפט העליון

וחושף משהו מרגשותיו ...".

אחד ממאפייני כתיבתו הבולטים של חשין, היה ניסוח כללי משפט "המולבשים" על ביטויים, פסוקים, מטבעות לשון וצירופים מוכרים. כך למשל, כתב: "שאל אביך ויגדך, שאל בנך ויאמר לך, שאל חברך וישיבך"; "השמים שמים לה' והפְּנֵקֶת נתן לבני אדם"; "אין מפקיעין אלא אם כן מפצין"; "חווה לקיום נולד"; "נציגיו של עם, כעם דמי" [=דומים הם]; "עמוד האש ועמוד הענן להוליכנו הדרך"; "שאלו יצחק לאברהם אביו: הנה האש והעצים ואיה השה לעולה? ואני אשאל: הנה המנוף והתאונה ואיה היא הדרך העושה את התאונה תאונת דרכים?"; "כבודו מלא עולם. אך לא כבודו של האדם מלא עולם"; "לא יצא עֶל נשכר בעוולתו"; "הזורע כזב יקצור ריק" ועוד ביטויים ואמרות רבים, המרחיבים את הלב ואת הדעת, המובאים בספר שיראה אור בקרוב.

חשין אף טבע לא מעט מטבעות לשון, שאך מעטים יודעים כי הוא שהגה אותם. בהם למשל, הצירוף "עיקרי טיעון" שחידש בשנות השישים של המאה הקודמת, עת היה "פרח פרקליטים", שאף נקלט בתקנות סדר הדין האזרחי משנת 1984. דוגמאות נוספות הן: "לא ייעשה כן במקומנו" (כנגד *it's not done* האנגלי) ו"חֶסֶר של אמת" (לאקונה של אמת, על משקל "חסד של אמת"). מידי פעם אף זכינו, וחשין לימדנו שיעור לשון קצר, אגב דיון במונח זה או אחר בפסק דינו (דוגמאות למספר "שיעורי לשון" אלו, מובאות במדור פינת הלשון המוקדש לחשין).

מתוך כתביו הרבים של חשין, העשירים בלשונם ומעשירים בחכמתם, נחתום בדברים שאמר על תפקיד השופט:

"את הבית הזה בנה אבא, יאמר בנו של האדריכל. את הגשר הזה הקים סבא, יאמר נכדו של המהנדס. ואת הגנים התלויים האלה שתל סבא-רבא, יאמר נינו של איש הנוף והגנים.

ומה אומר אני, ישאל בנו של השופט?

והגדת לבנך ביום ההוא לאמור: את מקום הנשמה ידעת? והמצפון, אותו ראית? המיששת צדק? ומה ריחה של אמת, טעמו של חסד?

שופט לא ידע, לא לבנות בית לא להקים גשר לא לשתול גן פלא. שופט לא לימד עצמו כל אלה. זה דברו של שופט: טובל בקסת עטו וכותב משפט וצדק וחסד. ואלה יהיו עמנו באשר נלך ונבוא, תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה" [מ' חשין, 'מאיר שמגר - נשיא של שופטים - שופט ואדם', משפטים כו, תשנ"ו, 208].

יהי זכרו ברוך

מדור פינת הלשון - השופטת תמר בר-אשר צבן

"פינות לשון" בפסיקתו של כבוד המשנה לנשיא בית המשפט העליון (בדימוס) מישאל חשין ז"ל

רבות נכתב וודאי אף עתיד להיכתב, על כתיבתו הייחודית, על סגנונו המיוחד ועל חיבתו ללשון של כבוד המשנה לנשיא בית המשפט העליון (בדימוס) ד"ר מישאל חשין ז"ל, שכתביו היו עשירים בלשונם ומעשירים בחוכמתם. לעתים, עת נדרש חשין במהלך כתיבתו לביטוי או למטבע לשון, היה מחדש אותו, יוצר אותו בעצמו או שואל ממטבעות לשון וצירופים מוכרים ומתאים אותם לצרכיו. לעתים, אף היה מעיר הערות לשוניות קצרות ומזכה את הקורא במעין "שיעור לשון" קצר.

זכיתי להתמחות אצל חשין והוא היה לי מורה למשפט, לחיים ולאהבת האדם והלשון. לזכרו היקר, בחרתי להביא הפעם, במסגרת מדור "פינת הלשון", דוגמאות בודדות ממטבעות הלשון שטבע ומאותן "פינות לשון" קטנות ששיבץ בפסקי-דינו ביד אמן. חלקן מדברים שאספתי במהלך השנים, חלקן לקוחות מהספר שעתיד לצאת לאור בקרוב, "פְּרָשׁ בּוֹדֵד בְּעֶרְבוֹת הַחֶק וְהַמְשָׁפֵט - אַמְרוֹת וְלִקּוּטוֹת מִמִּשְׁנַתוֹ שֶׁל מִישָׁאֵל חֲשִׁין", ליקט וערך: פרופ' אביעד הכהן (המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי ומיכאל סאקר, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים,

התשע"ו, 600 עמ'). אני מודה לידידי אביעד, אף הוא נמנה עם מתמחיו של חשין, שאפשר לי ליהנות מהספר, עוד בטרם ראה אור (עוד אבקש להעיר, כי כל ההדגשות במובאות שלהלן, אינן במקור).

דוגמאות למונחים שחידש חשין

עיקרי טיעון - הכול יודעים, כי מאז תוקנו תקנות סדר הדין האזרחי בשנת התשמ"ד-1984, נקבעה חובת הגשת **עיקרי טיעון** קודם לדיון בערעור (תקנה 446). חובה זו לא הייתה קבועה בתקנות הקודמות, משנת תשכ"ג-1963, שהצירוף 'עיקרי טיעון' כלל לא הופיע בהן. דומה, כי אך מעטים יודעים, כי מי שחידש צירוף זה - **עיקרי טיעון** - ומילא אותו תוכן, היה השופט מישאל חשין. הוא חידש זאת עוד בשנות השישים של המאה הקודמת, עת היה פרקליט צעיר במחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה.

חסר של אמת - לאקונה אמתית בחוק, בשונה מחסר "רגיל" או "סמוי", המאפשר קביעת נורמות בשל היעדר הוראה ברורה בחוק (מונח זה שאול, כמובן, מהביטוי הידוע: "חסד של אמת").

חסר "סמוי" יוצרים אנו בהבל פינו, וכל כולו לא יצרנוהו אלא כדי שנוכל להזרים דרכו אל שיטת המשפט נורמות הנראות ראויות בעינינו, נורמות שלדעתנו "חסרות" הן בשיטת המשפט חסר זה אינו כלל חסר של אמת; מקסם שווא הוא ... דומה הוא לחסר וחסר אין הוא ... נציין ונבהיר, כי שונה הוא החסר הסמוי מעיקרי יסוד המשמשים לנו תדיר בפרשנות (ע"א 3798/94 **פלוני נ' פלונית**, נ(3) 133 (3.10.1996) (פסקה 24)).

מידתיות - תואם - באחד המדורים הקודמים (גיליון 15, פברואר 2012), עמדנו על חידושו של המונח 'מידתיות' בפסיקת בית המשפט העליון בשנת 1992 לערך (חידוש המיחוס לשופט, פרופ' יצחק זמיר). אף עמדנו על כך שבשנים הראשונות לאחר חידושו של מונח זה, כתיבתו בפסיקה לוותה בהסבר, כי הכוונה ל'יחסיות'. לימים, לא נדרש עוד כל הסבר למונח זה ולכל היותר נבחנה מקורה של 'עילת המידתיות'. כך, באחד מפסקי הדין, נדרש חשין לשאלה "מחלוקת נתגלעה בין

חכמים, ונסבה היא על מעמדה של עילת המידתיות; וביתר דיוק: מניין באה זו אלינו" (בג"ץ 3648/97 **סטמקה נ' שר הפנים**, פ"ד נג(2) 728 (4.5.1999), פסקה 51). במקרה אחר, העיר חשין, על השימוש המופרז לעיתים, באותה "מידתיות" ("השאלה בכל מקרה ובכל עניין אינה אלא שאלה של מידה - נזכיר ונזכור כי מידתיות היא מילת-הקסם של ימינו אלה - ... כל עוד נשמרת המידתיות, הכל אתי שפיר, אין פרץ ואין צווחה" - דנ"א 2045/05 **ארגון מגדלי הירקות נ' מדינת ישראל**, פס"ד סא(2) 1 (11.5.2006), פסקאות 16-17). לענייננו נעיר, כי בטרם נקלט המונח "מידתיות", השתמש השופט חשין דווקא במונח **תואם**, תוך מתן הסבר לקורא, כי כוונתו למידתיות וליחסיות:

... וניתן דעתנו לדבר: שלא כהלכות שנקבעו במקומות אחרים (...), עקרון היסוד שאנו מדברים בו יורד הוא אל שורשי הסמכות ואין הוא סב אך את שיקול-דעתה של הרשות ואת נושא **התואם** ("מידתיות", "יחסיות") בין מעשה עוולה לבין סנקציה של רשות. (בג"ץ 6026/94 **נזאל נ' מפקד כוחות צה"ל**, פ"ד מח(5) 338 (17.11.1994)).

הערות לשון בפסקי הדין של חשין

על המבחן המכונה "הודאות הקרובה" ועל-פי חשין: "הקרבה לוודאות"

בתחומי משפט שונים משמש מבחן "הוודאות הקרובה". על כך העיר השופט חשין, כי צירוף זה שגוי מבחינה לשונית, וכי יש לומר "מבחן 'הקרבה לוודאות'". כך הסביר את הדברים בהחלטתו בעניין ערר שהגישה המדינה על החלטה המבטלת צו עיכוב יציאה מן הארץ:

מבין המבחנים בשדה זו של זכויות הפרט עומדים בראש - ובתחרות ביניהם - שני מבחנים אלה: קיומה של "אפשרות סבירה" - אם תרצה: קיומו של "יסוד סביר לחשש" - או קיומה של "קירבה לוודאות", כי בצאתו את הארץ יסכל הנאשם את מהלכו או את תוצאותיו של המשפט הפלילי התלוי ועומד נגדו ... (**הערת לשון: המיבחן השני עניינו ב"קירבה לוודאות" - probability - ולא ב"ודאות קרובה"**, כפי שנהוג להתבטא לעתים, מן הטעם שאין "ודאות קרובה": "ודאות" היא "ודאות", ואם

היא אך "קרובה" ממילא אין היא "ודאות". אף אתה אמור: **כוונת האומרים היא ל"קירבה לוודאות"**. מבין שני מיבחנים אלה, נראה בעיניי הראשון בהם, זה המקיים יסוד סביר לחשש שמא יסכל הנאשם את ההליך התלוי ועומד נגדו (בש"פ 1986/94 **מדינת ישראל נגד אלברט (בבר) בן דוד עמר**, פ"ד מח(3) 133 (21.4.1994), פסקה 8).

"הארכת מועד" - על השגיאה הלשונית בצירוף זה

דברי חקיקה לא מעטים נוקטים לשון "הארכת מועד" במקום "הארכת תקופה" או "דחיית מועד". כך בעוד שמועד אינו ניתן להארכה, אלא רק לדחייה או להקדמה. תקופה, לעומת זאת, ניתנת להארכה או לקיצור (ותקופת תוקפו של דבר, אף ניתנת לדחייתה או להקדמתה). אגב הדיון בשאלה, אם ניתן להאריך את תקופת תוקפו של צו הריסה שיפוטי, נדרש השופט חשין לצירוף השגוי, "הארכת מועד", המופיע בהוראת סעיף 207 בחוק התכנון והבניה, התשכ"ה-1965:

החוק מדבר על סמכותו של בית-המשפט "להאריך מועד שקבע". לשון זו מקובלת עלינו, על אנשי-המשפט, שנוהגים אנו לדבר על "הארכת מועדים". **עם זאת ביקשנו להעיר, כי לשון זו של "הארכת מועד" אינה מדויקת כל-צורכה. "מועד" הוא זמן קבוע - שעה, יום וכיוצא-באלה - ותכלית החוק היא, כמסתבר, לא "להאריך מועד" שנקבע בידי בית-המשפט אלא להוסיף ולדחות מועד שנקבע לביצועו של צו הריסה; להוסיף ולעכב הריסה; להאריך את התקופה שבה לא ייהרס המבנה העבריין.** לו היה המחוקק מדייק יותר בלשונו אפשר היו נפתרים מקצת חילוקי הדעות שנתגלעו, הגם שלא כולם. אלא שתכלית החוק ברורה ועל-כן לא נשתהה עוד בשאלה זו של לשון.

...

הסוגיה שבפנינו היא - האם ניתן להאריך מועד שכבר נסתיים ואין למעשה, כבר מה להאריך. דעתנו היא, כי לשון סעיף 207 היא ברורה. המחוקק אכן דיבר על הארכה וחזקה עליו כי ידע את האבחנה בין הארכה ובין חידוש.

...

ואמנם, פירושו הלשוני של מושג ה"הארכה" אינו מחייב תמיד - ובכל הקשר - רציפות בין הדבר המקורי לבין הארכתו, ויש "הארכה" שאינה מחייבת רציפות דווקא. כך שורר הנביא על ציון וכך קרא לה:

רְנֵי עֶקְרָה לֹא יִלְדָה פְּצָחֵי רִנָּה וְצִהְלֵי לֹא-חֶלֶה כִּי-רַבִּים בְּנֵי-שׁוֹמְמָה מִבְּנֵי בְּעוֹלָה אָמַר ה': הֲרִחִיבִי מְקוֹם אֶהְלֶךְ וִירִיעוֹת מְשֻׁכְּנוֹתַיָּךְ יִטּוּ אֶל-תַּחֲשׂ..כִּי הָאֲרִיכִי מִיִּתְרֶיךָ וַיִּתְדַתְּיָךְ חֲזִיקִי (ישעיהו, נד, א-ב).

בדברו על הארכת מיתרי האוהל מכון הנביא למושג ההארכה כפשוטו. כן הוא אף החייט המאריך מכנסיים לילד שבגר. ואולם מושג ההארכה נושא בבטנו פירוש נוסף והוא, נתינת ארכה - או ארכה נוספת - לביצועו של מעשה מסוים. כך, למשל, אם ניתנת לחייב ארכה לפירעונו של חוב - ועל דרך ניסוחו של החוק: הנושה מאריך את המועד לפירעון החוב - אין כל הכרח שאותה ארכה תינתן דווקא קודם היום שיועד מלכתחילה לפירעונו של החוב. ראו עוד, למשל: א' אבן-שושן המלון החדש, ערך "אריך" וכן מילון ספיר (1997) ערך "מאריך". כך אף במילון א' אבניאון מילה במילה (2000), בערך "מאריך", פירוש מס' 2: "דוחה, מעכב, משהה, עוצר" ... (רע"פ 4357/01 סבן נ' הועדה המקומית לתכנון ולבניה "אונו", פ"ד נו(3) 54, 49 (7.1.2002), פסקאות 14-16).

הערה לעניין המונח "ערב" בהקשר של "ערב תחילתו של חוק היסוד"

סעיף 10 בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, הוא סעיף 'שמירת הדינים', וכך נאמר בו: "אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתוקפו של דין שהיה קיים **ערב** תחילתו של חוק-היסוד". אגב דיון בדיבור "תוקפו של דין" בהוראה זו, מעיר השופט חשין על משמעותו של הביטוי 'ערב' במובן של 'קודם' (להבדיל מניגודו של הבוקר):

דבר המחוקק (יש אומרים: דבר המכונן) בסעיף 10 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, הוא ברור ומפורש: "אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתוקפו של דין שהיה קיים ערב

תחילתו של חוק-היסוד. ענייננו חג-סב את פירוש הדיבור "תוקפו" של דין. "תוקף" זה - מה הוא? דיברה תורה כלשון בני אדם, ואם תורה כך - חוק-יסוד לא-כל-שכן. דעתי היא זו, ש"שמירת דינים" (כלשון הערת-השוליים) ושמירת "תוקף" - כלשון החוק בגופו - פירושה הוא כפשוטם: מה שהיה הוא, כעקרון, מה שיהיה. "פול מצידיך אלף ורובה מימיך אלף לא יגש" (תהילים צא, ז). תחום התפרשותו של החוק יהיה לאחר היות חוק-היסוד כהיותו לפני חוק-היסוד. כך יבין את החוק האיש ברחוב יפו. כך אבין אותו אני. ואם אמרנו כי חוקה וחוקי-יסוד נועדו לחינוך הנער והבוגר: לחינוך, ללימוד, לשינון: "והגית בו יומם ולילה" - ואכן כך נאמר - האם לא יגזר מכאן כדבר הלמד מענייננו כי "תוקף" פירושו אינו אלא תחום-פרישה? ששמירת תוקף פירושה הוא כי תחום פרישה שהיה הוא גם תחום פרישה שיהיה? והרי זו לשון בני אדם. לשון של חוקה וחוקי-יסוד - למצער בראשיתם - אין היא לשון של אנשי-מקצוע. לשון בני-אדם היא, בני אדם מן-הישוב. והאמירה כי חוק-היסוד אין בו "כדי לפגוע בתוקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד", פירושה הוא בלשון בני אדם: דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד ימשיך במהלך חייו כמימים ימימה (דנ"פ 2316/95 גנימאת נ' מדינת ישראל, פ"ד מט(4) 640 (12.11.1995), פסקה 7).

הערה בעניין הרחבת הגדרתה של "תאונת דרכים"

כידוע, קולמוסים רבים נשברו על הגדרתה של "תאונת דרכים" בחוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975, גם קודם לתיקוני ההגדרה הקבועה בחוק ואף לאחריה. באחד מפסקי הדין נדרש השופט חשין להגדרת מונח זה ולפירושים משפטיים בכלל, החורגים מלשון בני אדם. זהו אפוא, קטע קצר מתוך דבריו בעניין זה:

חברי הנשיא ניתח בפינצטה חדה ועדינה את עובדות המקרה שלפנינו והסיק מסקנות שהסיק. הסכמתי למסקנותיו, ואולם, מה בין אלו לבין תאונת דרכים? חברתי השופטת נאור הסבה תשומת-לבי להגדרת המושג "דג" בפקודת הדיג, 1937, ולפיה "דג" פירושו כל חית-מים בין שהיא דג ובין שאינה דג... (סעיף 2). הנאמר - על

דרך ההפלגה ואפשר שלא כל-כך על דרך ההפלגה - כי "תאונת דרכים" פירושה כל תאונה בין שהיא תאונת דרכים ובין שאין היא תאונת דרכים?

...

"שפה ולשון, כל שפה וכל לשון ... הטבע והאדם יצרו אותן, וייעודן לשמש אמצעי קשר בין אדם לרעהו. כך אצל החיה, העוף ושוכן המים וכך אצל האדם" (ע"א 3798/94 פלוני נ' פלונית [...], בעמ' 173). **שפה ולשון היו כרקמה חיה ונושמת. שיבושה של שפה, עיוותה של לשון, יביאו מעצמם להחנקתה של הרקמה, להשבתת החיים בה, לאובדן התחושה. כך אירע במגדל בבל.**

ומה בענייננו-שלנו? בענייננו-שלנו - לעת פירושה של "תאונת דרכים" - מאבדים אנו את חוש-החושים, את האינטואיציה המושכלת, את התחושה השיפוטית המלווה אותנו לעת שאנו מכריעים בדין, בין שמכריעים אנו בגורלו של אדם ובין שמכריעים אנו בנושא כספי מן-המניין. משידענו כי "תאונת דרכים" אינה בהכרח "תאונת דרכים", מעסיקים אנו עצמנו - לעת פירושה של "תאונת דרכים" - אך במושגים ובמושגיות: במושגים יבשים ונעדרי-חיים ובמושגיות נעדרת תחושת-מציאות. עיסוקנו הוא ב-begriffsjurisprudenz, ביוריספרודנציה של מושגים. ושופט הנעדר תחושה של אמת היה כשמשון נגוזו מחלפותיו. **שָׁאֵלוּ יצחק לאברהם אביו: הנה האש והעצים ואיה השה לעולה? ואני אשאל: הנה המנוף והתאונה ואיה היא הדרך העושה את התאונה תאונת דרכים? (ע"א 1109/00 מזרחי נ' מנורה חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נו(2) 49 (4.12.2001), פסקאות 3-6).**

על מקומו של המילון ככלי לפרשנות

לבסוף, חשין כידוע, ראה גם במילון כלי עזר לפרשנות. על כך כתב באחד מפסקי הדין, "הערת-ביניים: על השימוש במילונים לפרשנות". נביא אפוא, מקצת מהדברים שהובאו שם, שבהם ביקש "להרים מעט את קרנו של המילון":

הערת-ביניים: על השימוש במילונים לפרשנות

בהקשר זה ביקשנו לומר מילים אחדות על המילון ככלי-עזר ביד הפרשן להבנתו ולפירושו של חוק. קריאה בפסיקה תלמדנו כי בשנים האחרונות ירדה קרנו של המילון להיותו עזר-כנגדו לפירושו של חוק. נשבינו כולנו בקסם תכליתו של חוק ואחריה הלכנו שבי עד שהמילון כמעט נעלם מעבר לאופק. המילון, שבעבר היה מן הראשונים במלכות לפירושו של חוק, היה לכלי-עזר מישני-שבמישני, והגם שלא הפך להיותו ניקלה ובזוי, הנה מקומו בהיררכיה של הפרשנות ירד פלאים.

... חוששני כי במהלך השנים נעה המטוטלת מצד-אל-צד באורח בלתי-מידתי. וכך, בעוד אשר בימים עברו - באנגליה של המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים, ובארץ-ישראל של שנות המנדט - היה המילון כעשרת הדיברות והתכלית אך מעט-מזער, בקושי נראתה ונשמעה, הנה בימינו דחקה התכלית - התכלית בה"א הידיעה - את המילון לקרן זווית וכמעט אין משגיחים בו ...

... על צידי-שלי אומר כי אמירה זו קשתה עלי, ובמקום זה באתי לתבוע את עלבוננו של המילון; אם תרצו: באתי לתבוע את עלבוננו של המילון - שכך הודח מכהונתו - ככלי-עזר ראשי לגילוי כוונתו של החוק, לחשיפת תכליתו של החוק.

תכליתו של המילון היא לידענו פירושו של מילים ומשמעותם של ביטויים בלשון המקובלת, בלשון בני-אדם, בשפת היומיום. ומתוך שידועים לנו כי החוק נועד לכל וכי מדבר הוא בלשון בני-אדם, בלשון המקובלת, בשפת היומיום, אך טבעי הוא שלפירושו של מילים וביטויים - אם תרצו, לפירושו המדויק - נפנה למילון שיאיר את עינינו. וכאן, דומני, ראוי לנו שננקה ראש ונדייק.

...

אימתי נדרשים לנו למילון שעל-המדף? נדרשים לנו למילון שעל-מדף בשני מקרים: אחד, במקום שאיננו מכירים כלל פירושה של מילה פלונית. מהי "קפנדריה"?

היודע יודע ומי שאינו יודע יפתח מילון שעל-מדף. שניים, במקום שמבינים אנו - במילון שבראשנו פנימה - משמעותה הגרעינית של מילה פלונית, אך מבקשים אנו לחדד את ההבנה, להעמיקה, ללמוד שימושי לשון וכו'.

... ביקשתי להרים מעט את קרנו של המילון והנה אמרתי דברים שאמרתי (ע"פ 7757/04 **לאוניד בורשטיין נגד מדינת ישראל**, פ"ד נט(5) 218 (23.2.2005), פסקאות 23-15).